

HAMZA HAKIMZODA NIYOZIYNING TEATRGA QO'SHGAN HISSASI

O'zbekiston Davlat san'at va madaniyat instituti

Teatr san'ati fakulteti

1- bosqich magistranti

Babadjanova Ziyodaxon Murodjon qizi

Annotatsiya: Jadid dramaturgiyasining iste'dodli vakillaridan biri Hamza Hakimzoda Niyoziydir. Hamzaning badiiy ijodida dramaturgiya yetakchi va salmoqli o'rin tutib, qator jarayonlarni bosib o'tadi. Ushbu maqolada H. H. Niyoziyning o'zbek teatriga qo'shgan hissasi, uning asarlarining markazida ayollar turganligi, xotin-qizlarning qadr-qimmati haqida yoritiladi.

Kalit so'zlar: dramaturgiya, o'zbek teatri, sahna asarlari, ma'rifatchi, ayollar obrazi.

Аннотация: Одним из талантливых представителей новой драматургии является Хамза Хакимзода Ниязи. Драматургия занимает ведущее и значимое место в творчестве Хамзы, переживая ряд преобразований. В статье рассматривается вклад Х. Х. Ниязи в узбекский театр, центральное место в его произведениях, а также женское достоинство.

Ключевые слова: драматургия, узбекский театр, сценические произведения, просветитель, образ женщины.

Abstract: One of the talented representatives of the new dramaturgy is Hamza Hakimzoda Niyazi. Dramaturgy occupies a leading and significant place in Hamza's artistic work, going through a number of processes. This article discusses H. H. Niyazi's contribution to the Uzbek theater, the fact that women are at the center of his works, and the dignity of women.

Keywords: dramaturgy, Uzbek theater, stage works, enlightener, image of women.

O'zbek adabiyoti va madaniyatining yuksalishida beqiyos iz qoldirgan ijodkorlardan biri bu — Hamza Hakimzoda Niyoziydir. U nafaqat shoir, dramaturg, ma'rifatchi sifatida, balki o'zbek teatri asoschilaridan biri sifatida ham tarixda muhim o'rin egallaydi. Hamza o'z faoliyati davomida teatrni xalq ma'naviyatini yuksaltirish, ijtimoiy illatlarni tanqid qilish, ayollar erkinligini targ'ib qilish vositasi sifatida ko'rdi va bu yo'lda mashaqqatli, ammo sermahsul faoliyat olib bordi.

XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda teatr san'ati hali shakllanmagan, ko'proq xalq og'zaki ijodining unsurlari — masxarabozlik, qo'g'irchoq teatri, xalq tomoshalari ustuvor edi. Hamza bu bo'shliqni ko'rib, teatrni taraqqiyotning kuchli vositasi deb bildi. U 1910-yillardan boshlab teatr bilan faol shug'ullana boshladi. Uning dastlabki sahna asarlari ma'rifatparvarlik ruhida yozilgan bo'lib, bu asarlar orqali xalqni johillik, xurofot, aqlsizlik, ayollarni kamsitishga qarshi kurashishga undadi.

Hamza Hakimzoda bir necha sahna asarlarini yaratdi. Ularning orasida quyidagilar alohida ahamiyatga ega:

- **“Zaharli hayot yoxud Ishq qurboni” (1916)** — bu asar o'zbek dramaturgiyasining ilk yirik namunasidir. Unda ayol erkinligi, yolg'on muhabbat qurboni bo'lgan ayol taqdiri tasvirlanadi. Ishq qurboni Maryamxon «Shariatda jabr harom!», «Shariatda adolat bor», «Islomiyat o'lmaydi», deydi. Hamza «pora olib, dindan kechib» xalqni aldaganlarni «millat hisi yo'q ekan» deb ta'kidlaydi.

- Muallif Maryamxon orqali avvalo ayollarning o'tmishda o'z boshlariga tushgan falokatni, boshqalarga, shu jumladan, o'z farzandlariga ham ravo ko'rmaslik masalasiga ularni befarq va loqayd ekanliklarini ham e'tiborda tutib, chirkin odatlarga ko'r-ko'rona itoat qilish ularning qon-qoniga singib ketganiga ham ishora qiladi.

Maryamxon o'lim oldidan Mahmudxonni chaqirtiradi, «men deb o'zingni bir halokatga solma. Dunyodan men yosh ketdim, sen uzoq yasha ... Meni unutma», — deb rozi-rizolik tilashadi va sev- gilisining qo'lida jon beradi. Maryamxonsiz yashashdan o'limni afzal ko'rgan Mahmudxon sev- gilisining qabri yonida o'zini otib tashlaydi.

O‘zini Maryamxonning zolimi «shirin dunyodan yosh o‘lmog‘iga eng birinchi sababchi, vafosiz» deb tan olgan Mahmudxon zulm qiluvchilar adadi ko‘pligidan zorlanadi, faryod ko‘taradi: «Senga zulm qiluvchi bir menmi? (Qo‘lin sanab) Yo‘q! Mani johil otam, saning johil ota-onang, mani johil onam sabab bo‘lgan. Gunoh bir ota-onalarda ham emas... Haqiqatda bu ishlar jaholatdan! G‘aflatdan! Ilmsizlikdan!... Qanday dahshat zamon!... Islomiyatni, insoniyatni, vijdonni, millatni, adolatni, mehr-shafqatni, (yana *hichqirib*) jondan ortiq (*o‘zini jigarini ko‘rsatib*) mana bu jigardan bino bo‘lmush farzandni aqchaga sotadigan zamon ...

...Oh, jaholat! Voh, ismigina qolmish islomiyat! Dod g‘aflat! Faryod zaharlik hayot! ».

«Zaharli hayot» 1914—1916 yillar orasida yuzaga kelgan pe- salar orasida badiiy jihatdan pishikligi bilan ajralib turadi. Unda harakat qiluvchi obrazlar jonli odam qiyofasida gavdalanib, o‘ziga yarasha hulq-atvorga ega. Gap-so‘zlari ham o‘zlariga xos, bir-birlaridan sezilarli ravishda farq qiladi.

Pesa hayotiy hodisaning ko‘rinishi sifatida sahnabop tarzda bitilgan, shu sababdan ham u sahnadan tushmay uzoq muddat teatrlar repertuaridan o‘rin olgan.

- «**Paranji sirlaridan bir lavha yoki yallachilar ishi**» (1927)— asarda ayollarni paranji ostiga yashirish orqali ularning huquqlari poymol qilinayotgani fosh etiladi.

- «**Maysaraning ishi**» («**Burungi qozilar yoki Maysaraning ishi**») (1926) asari bilan o‘zbek adabiyotida komediya janriga asos soldi. Hamza komediyalari, eng avvalo, o‘zbek xalq ijodi — xalq qo‘g‘irchoq teatri, askiyachilik va Nasriddin Afandi latifalari, shuningdek, xalqning hazil-hajviy ertaklari zaminida tug‘ildi. Shuning uchun komediyalarida xalq ijodi an‘analarining salmog‘i katta.

- «**Boy ila xizmatchi**» — bu asar orqali Hamza jamiyatda ayolning o‘rni qanday bo‘lganligini ko‘rsatadi.

Bu asarlar faqat sahnaga qo‘yish uchungina emas, balki xalq ongini uyg‘otish, ijtimoiy islohotlarni targ‘ib etish uchun xizmat qilgan.

Hamza faqat dramaturg emas, balki teatr tashkilotchisi ham edi. U o‘z davrida bir nechta havaskor teatr jamoalarini tuzdi, aktyorlarni tayyorladi, spektakllar

sahnalashtirdi. Xususan, 1920-yillarda Qo‘qonda u tashkil etgan teatr guruhlarini orqali spektakllar sahnaga qo‘yilib, xalq orasida katta qiziqish uyg‘otdi.

U o‘z spektakllarini xalq ko‘pchilik to‘plangan joylarda — bozorlarda, masjidlarda, ochiq maydonlarda namoyish etdi. Bu orqali teatr xalqqa yaqinlashdi, oddiy kishilar ham tomosha qilish imkoniga ega bo‘ldi.

Hamzaning teatr asarlari orqali ilgari surgan asosiy g‘oyalari quyidagilar edi:

- Ayollar erkinligi va ularning jamiyatdagi o‘rni;
- Johillik va xurofotga qarshi kurash;
- Ilm-ma‘rifatga da‘vat;
- Yangi hayot, yangi jamiyat g‘oyalari.

Bu g‘oyalar ayniqsa sovet davrining dastlabki yillarida keng tarqaldi va teatr orqali targ‘ib qilindi. Hamza bu jihatdan teatrni propagandistik emas, balki ijtimoiy-ma‘rifiy vosita sifatida ko‘rdi.

Hamza Hakimzoda Niyoziy o‘zbek teatrining shakllanishi va rivojiga ulkan hissa qo‘shgan ijodkordir. U dramaturg sifatida o‘zining ijtimoiy mazmunli sahna asarlari, teatr tashkilotchisi sifatida esa xalq orasida teatr madaniyatini yoyib, yangi dunyoqarash va tafakkurni shakllantirishga katta hissa qo‘shdi. Bugungi kunda Hamza asarlari va teatrga bo‘lgan munosabati o‘zbek madaniyatining muhim boyligi sifatida qadrlanadi. Uning mehnati poytaxt va viloyatlarda nomlangan teatrlar, maktablar, ko‘chalar orqali ham abadiylashtirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. T. Tursunov. O‘zbek teatr tarixi. Toshkent: «Art Press» Co. 2010
2. Rajabov A. *O‘zbek dramaturgiyasi tarixi*. Toshkent: Fan, 1985.
3. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 11-jild. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti, 2006.